

महाराष्ट्र शासनाचा २०२४-२०२५ या वर्षाचा
अंतरिम अर्थसंकल्प विधानसभेला सादर करताना

श्री. अजित पवार
उपमुख्यमंत्री (वित्त)

यांनी मंगळवार, दिनांक २७ फेब्रुवारी २०२४ रोजी
केलेले भाषण

सन्माननीय अध्यक्ष महोदय,

कवीश्रेष्ठ कुसुमाग्रजांचा आज जन्मदिवस. 'मराठी भाषा गौरव दिन' म्हणून संपूर्ण महाराष्ट्र तो साजरा करतो आहे. 'कोलंबसाचे गर्वगीत', 'वेडात दौडले वीर मराठे सात', 'क्रांतीचा जयजयकार', 'स्वातंत्र्यदेवतेची विनवणी' यासारख्या अजरामर कवितांतून मराठी मनाचे स्फुल्लिंग चेतवणाऱ्या कुसुमाग्रजांनी

“कोटी कोटी असतील शरीरे, मनगट अमुचे एक असे
कोटी कोटी देहांत, आज या एक मनीषा जागतसे
एक प्रतिज्ञा, विजय मिळेतो राहिल रण हे धगधगते”

यासारख्या प्रेरक ओळी आपल्यासाठी लिहून ठेवल्या आहेत. कवी कुसुमाग्रजांना अभिवादन करून आणि तमाम मराठी मनांना आजच्या मराठी भाषा गौरव दिनाच्या शुभेच्छा देऊन मी महाराष्ट्र शासनाचा सन २०२४-२५ चा अंतरिम अर्थसंकल्प आपल्या अनुमतीने सभागृहाला सादर करतो आहे.

संसदेच्या अर्थसंकल्पीय अधिवेशनात चार महिन्यांच्या लेखानुदानाला मान्यता देण्यात आली आहे. राज्य शासनाचा स्थायी खर्च आणि प्रगतीपथावरील योजनांच्या अंमलबजावणीकरिता सन २०२४-२५ या आर्थिक वर्षातील पहिल्या ४ महिन्यांच्या खर्चासाठी तरतूद करणे आवश्यक आहे. त्यासाठी मी राज्याच्या अंतरिम अर्थसंकल्पाद्वारे लेखानुदानाचा प्रस्ताव सन्माननीय सभागृहासमोर सादर करित आहे. कार्यक्रम आणि अनिवार्य खर्चाच्या नवीन बाबींचा समावेश करून लोकसभा निवडणुकीनंतर पुढील अधिवेशनात अतिरिक्त अर्थसंकल्प सादर करण्यात येईल.

महाराष्ट्राचे आराध्य दैवत असलेल्या छत्रपती शिवाजी महाराजांनी अठरा पगड जातींना सोबत घेऊन समन्यायी हिंदवी स्वराज्याचा पाया रचला. त्यांची ३९४ वी जयंती आपण सर्वांनी नुकतीच उत्साहात साजरी केली. त्यानिमित्त राज्याच्या

प्रेरणादायी इतिहासाची साक्ष सांगणारा ' भव्य हिंदवी स्वराज्य महोत्सव २०२४ ' पुणे जिल्ह्यातील जुन्नरमध्ये संपन्न झाला. मौजे वडज, तालुका जुन्नर येथे छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या जीवनावर आधारीत शिवनेरी संग्रहालय उभारण्याचे शासनाने निश्चित केले आहे. त्यात वस्तुसंग्रहालय, शिवकालीन गाव, किल्ल्यांच्या प्रतिकृती, खुले सभागृह इत्यादी बाबींचा समावेश असेल.

छत्रपती शिवाजी महाराजांनी सुरु केलेल्या शिवशकानुसार महाराजांच्या राज्याभिषेकाचे ३५० वे वर्ष राज्यात सध्या साजरे करण्यात येत आहे. त्या अनुषंगाने शिवरायांच्या अलौकिक व प्रेरणादायी कार्याचा प्रसार संपूर्ण राज्यात विविध कार्यक्रमाद्वारे करण्यात येत आहे.

जगातल्या अनेक देशांनी महाराजांच्या सुशासन प्रणालीचे अनुकरण केले आहे. छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या शौर्याचे साक्षीदार असलेल्या महाराष्ट्रातील अकरा गड-किल्ल्यांना जागतिक वारसा स्थळाचा दर्जा देण्याचा प्रस्ताव केंद्र शासनाने युनेस्कोला पाठविला आहे.

केंद्र शासनाने राज्याला दिलेल्या सातत्यपूर्ण व भक्कम पाठबळासाठी भारताचे लोकप्रिय पंतप्रधान माननीय श्री. नरेंद्र मोदी यांचे मी सुरुवातीलाच मनःपूर्वक आभार मानतो. राज्याला या आर्थिक वर्षात वस्तू व सेवा कराची ८ हजार ६१८ कोटी रुपयांची नुकसान भरपाई मिळाली. भांडवली गुंतवणुकीकरिता विशेष सहाय्य योजनेअंतर्गत ७ हजार ५७ कोटी ७३ लाख रुपयांचे ५० वर्ष मुदतीचे बिनव्याजी कर्ज मंजूर झाले. राज्यात ६ वंदेभारत एक्सप्रेस रेल्वेसेवा सुरु झाल्या. केंद्र शासनाच्या सन २०२४-२५ च्या अंतरिम अर्थसंकल्पात राज्यातील रेल्वे प्रकल्पांसाठी १५ हजार ५५४ कोटी रुपयांची भरीव तरतूद करण्यात आली आहे.

माननीय पंतप्रधान महोदयांनी युवक, महिला, गरीब आणि अन्नदाता या चार प्रमुख घटकांसाठी विविध कल्याणकारी योजना जाहीर केल्या आहेत. राज्यातील नागरिकांचे राहणीमान उंचावण्यासाठी दर्जेदार सुविधा उपलब्ध करून देण्यासाठी शासन कटीबद्ध आहे.

शाश्वत, पर्यावरणपूरक व सर्वसमावेशक विकास साधण्याचे राज्याचे धोरण आहे. सन २०४७ पर्यंत भारताला विकसित राष्ट्र बनविण्याच्या माननीय पंतप्रधान महोदयांच्या संकल्पास अनुसरून राज्याच्या अर्थव्यवस्थेचे आकारमान एक ट्रिलियन डॉलर करण्यासाठी महाराष्ट्र आर्थिक सल्लागार परिषदेच्या दिशादर्शक अहवालानुसार विकास धोरणांची प्रभावी अंमलबजावणी करण्यात येत आहे.

एक ट्रिलियन डॉलर अर्थव्यवस्थेसाठी राज्यातील भांडवली गुंतवणूक मोठ्या प्रमाणात वाढविण्यात येत आहे. पायाभूत सुविधांवर एक रुपया खर्च केला, तर स्थूल राज्य उत्पादनामध्ये २.५ ते ३.५ रुपयांची वाढ होते. राज्य शासनाचे सार्वजनिक उपक्रम; जसे महाराष्ट्र औद्योगिक विकास महामंडळ, महाराष्ट्र राज्य पायाभूत सुविधा विकास महामंडळ, शहर आणि औद्योगिक विकास महामंडळ, महाराष्ट्र राज्य रस्ते विकास महामंडळ, महारेल याशिवाय मुंबई, पुणे आणि नागपूर महानगर प्रदेश विकास प्राधिकरणे, मेट्रोसाठी उभारलेल्या विविध विशेष हेतू कंपन्या, बृहन्मुंबई आणि अन्य महानगरपालिकांच्या माध्यमातून पायाभूत सुविधांचे अनेकविध प्रकल्प हाती घेऊन ते कालबद्धरित्या पूर्ण करण्यात येत आहेत.

पायाभूत सुविधांच्या विकासाबरोबरच सर्वसामान्य माणसांच्या जीवनात गुणात्मक बदल होतील अशा लोककल्याणकारी निर्णयांची प्रभावी अंमलबजावणी करण्यात येत आहे. राज्याने सामाजिक, आर्थिक आणि औद्योगिक क्षेत्रांमध्ये मोठ्या प्रमाणात प्रगती साधली आहे. त्यातील काही ठळक बाबींचा उल्लेख सर्वांच्या माहितीसाठी इथे करणे आवश्यक आहे.

शाश्वत विकास

दळणवळण सुविधा

मुंबई १. भारतातील सर्वाधिक, २२ किलोमीटर लांबीचा सागरी मार्ग, अटलबिहारी
महानगर वाजपेयी शिवडी-न्हावाशेवा अटल सेतूचे लोकार्पण आणि ऑरेंज गेट ते मरीन
क्षेत्रातील ड्राईव्हपर्यंत किनारी मार्गाला जोडणाऱ्या दुहेरी बोगद्याच्या कामाचे भूमीपूजन
कामे माननीय पंतप्रधान श्री. नरेंद्र मोदी यांच्या हस्ते करण्यात आले आहे.

किनारी मार्ग २. नरिमन पॉईंट ते वरळी या ११ किलोमीटर लांबीच्या किनारी मार्गाचे काम अंतिम टप्प्यात आहे. या मार्गामुळे प्रवासाच्या वेळेत सुमारे ७० टक्के आणि इंधनामध्ये ३४ टक्के बचत होईल.

मुंबईतील ३. स्वातंत्र्यवीर सावरकर वसोवा-वांद्रे सागरी सेतूचे काम प्रगतीपथावर असून मार्ग त्या मार्गाचा विस्तार पालघरपर्यंत करण्याचे नियोजन आहे. विलासराव देशमुख प्रकल्पांचा पूर्व मुक्त मार्गाचा विस्तार ठाणे शहरापर्यंत करण्यात येणार आहे.

मोठे रस्ते ४. विरार-अलिबाग बहुउद्देशीय मार्गाकरिता २२ हजार २२५ कोटी रुपये, प्रकल्प पुणे चक्राकार वळण मार्गाकरिता १० हजार ५१९ कोटी रुपये आणि जालना-नांदेड द्रुतगती महामार्गाकरिता २ हजार ८८६ कोटी रुपये भूसंपादनासाठी उभारण्यात येत आहेत.

कोकणात रायगड जिल्ह्यातील रेवस ते सिंधुदुर्ग जिल्ह्यातील रेड्डी दरम्यानच्या सागरी महामार्गावरील नऊ मोठ्या पुलांपैकी तीन पुलांच्या कामांना प्रशासकीय मान्यता देण्यात आली असून ते निविदा स्तरावर आहेत.

महाराष्ट्र ५. रस्ते, बंदरे, विमानतळ, रेल्वे, मेट्रो, वीज या व अशा २२ पायाभूत राज्य विकास क्षेत्रातील प्रकल्प राबविण्यासाठी 'महाराष्ट्र राज्य पायाभूत सुविधा विकास महामंडळ' स्थापन करण्यात आले आहे. या महामंडळामार्फत अॅन्युईटी योजना भाग-२ अंतर्गत ७ हजार ५०० किलोमीटर रस्त्यांची कामे हाती घेण्यात येणार आहेत.

सन २०२४-२५ या वर्षासाठी कार्यक्रम खर्चाकरिता नगरविकास विभागास १० हजार ६२९ कोटी रुपये आणि सार्वजनिक बांधकाम (रस्ते) विभागास १९ हजार ९३६ कोटी रुपये नियतव्यय प्रस्तावित आहे.

ग्रामीण ६. ग्रामीण भागातील दळणवळण अधिक गतिमान करण्यासाठी मुख्यमंत्री रस्त्यांची ग्रामसडक योजनेच्या टप्पा-२ मधील १० हजार किलोमीटर रस्त्यांव्यतिरिक्त दर्जोन्नती आणखी ७ हजार किलोमीटर लांबीच्या रस्त्यांची दर्जोन्नती करण्याचा निर्णय घेण्यात आला आहे. त्यासाठी ७ हजार ६०० कोटी रुपये खर्च अपेक्षित आहे.

मुंबई- अहमदाबाद बुलेट ट्रेन ७. भारतातील पहिली बुलेट ट्रेन, मुंबई ते अहमदाबाद या जलदगती रेल्वे मार्ग प्रकल्पाचे महाराष्ट्रातील भूसंपादन जवळपास पूर्ण झाले आहे.

मेट्रो मार्गिका ८. मुंबई महानगर प्रदेशात उभारावयाच्या ३३७ किलोमीटर लांबीपैकी २६३ किलोमीटर लांबीच्या मेट्रो मार्गिका मंजूर असून ४६.५ किलोमीटर लांबीच्या मार्गिका कार्यान्वित झाल्या आहेत. सुमारे सहा लाख प्रवासी दररोज या सुविधेचा लाभ घेत आहेत.

रेल्वे प्रकल्प ९. राज्य शासनाच्या आर्थिक सहभागातून सुरु असलेली अहमदनगर-बीड-परळी वैजनाथ, वर्धा-यवतमाळ-नांदेड, वडसा-देसाईगंज-गडचिरोली आणि नागपूर-नागभीड रेल्वे प्रकल्पाची कामे प्रगतीपथावर आहेत.

कल्याण-मुरबाड, पुणे-नाशिक आणि सोलापूर-तुळजापूर-धाराशिव या नवीन रेल्वे मार्गासाठी भूसंपादनाची कार्यवाही सुरु आहे.

फलटण-पंढरपूर, कांपा-चिमूर-वरोरा, जालना-जळगाव आणि नांदेड-बिदर या नवीन रेल्वे मार्गाकरिता प्रकल्प किंमतीच्या ५० टक्के आर्थिक सहभाग देण्यास राज्य शासनाने मान्यता दिली आहे.

जालना - खामगाव, आदिलाबाद - माहूर - वाशिम, नांदेड - हिंगोली, मुर्तिजापूर - यवतमाळ शकुंतला रेल्वे आणि पुणे - लोणावळा मार्गिका ३ व ४ या रेल्वे प्रकल्पांसाठी राज्य शासन ५० टक्के आर्थिक सहभाग देईल.

बंदर विकास १०. राज्याच्या अर्थव्यवस्थेला चालना देण्यासाठी जेएनपीटीचे सॅटेलाईट पोर्ट म्हणून वाढवण बंदर विकसित करण्याचे प्रस्तावित आहे. त्यात महाराष्ट्र सागरी मंडळाचा २६ टक्के समभाग आहे. या प्रकल्पाची एकूण किंमत ७६ हजार २२० कोटी रुपये आहे.

सागरमाला योजनेअंतर्गत मुंबईत गेट वे ऑफ इंडियालगत रेडिओ क्लब येथे सुसज्ज जेट्टीचे, २२९ कोटी २७ लाख रुपये किंमतीचे बांधकाम हाती घेण्यात आले आहे.

रत्नागिरी जिल्ह्यातील भगवती बंदर येथे सुमारे ३०० कोटी रुपये, रायगड जिल्ह्यातील सागरीदुर्ग जंजिरा येथे सुमारे १११ कोटी रुपये तसेच मुंबईजवळ एलिफंटा येथे सुमारे ८८ कोटी रुपये रकमेची बंदर विकासाची कामे हाती घेण्यात येत आहेत.

रत्नागिरीतील मिरकरवाडा बंदराचे आधुनिकीकरण करण्यात येत आहे. त्याचा फायदा २ हजार ७०० मच्छिमारांना होणार आहे.

विमानतळ विस्तार ११. अहमदनगर जिल्ह्यातील शिर्डी येथील विमानतळाच्या सुमारे ५० हजार चौरस मीटरच्या अत्याधुनिक एकात्मिक टर्मिनल इमारतीचे काम लवकरच सुरु होईल.

छत्रपती संभाजीनगर येथील विमानतळाच्या विस्ताराकरिता भूसंपादनासाठी ५७८ कोटी ४५ लाख रुपयांचा निधी मंजूर करण्यात आला आहे.

नागपूर येथील मिहान प्रकल्पासाठी भूसंपादन व पुनर्वसनासाठी १०० कोटी रुपये निधी उपलब्ध करण्यात आला आहे.

कोल्हापूर विमानतळाच्या विस्तारासाठी भूसंपादन सुरु असून आवश्यक निधी उपलब्ध करून दिला जाईल.

अमरावती जिल्ह्यातील बेलोरा येथील विमानतळाच्या धावपट्टीचे विस्तारीकरण पूर्ण झाले आहे. रात्रीची विमानसेवा सुरु करण्यासाठीची कामे सध्या सुरु आहेत.

नवी मुंबई विमानतळाचे काम वेगाने सुरु असून त्याचा पहिला टप्पा मार्च, २०२५ पर्यंत कार्यान्वित होईल.

सन २०२४-२५ या वर्षासाठी कार्यक्रम खर्चाकरिता ग्रामविकास विभागास ९ हजार २८० कोटी रुपये, गृह-परिवहन, बंदरे विभागास ४ हजार ९४ कोटी रुपये आणि सामान्य प्रशासन विभागास १ हजार ४३२ कोटी रुपये नियतव्यय प्रस्तावित आहे.

नवीन धोरणे १२. राज्यातील उद्योग क्षेत्राच्या विकासासाठी औद्योगिक, इलेक्ट्रॉनिक्स, अवकाश व संरक्षण उत्पादन धोरणे सुधारित करण्यात येत असून नवीन सुक्ष्म, लघु व मध्यम उपक्रम धोरण तयार करण्यात येत आहे.

गुंतवणूक व रोजगार निर्मिती १३. जानेवारी, २०२४ मध्ये स्वित्झर्लंडमधील दावोस येथे आयोजित जागतिक आर्थिक परिषदेमध्ये राज्य शासनाचे १९ कंपन्यांसोबत सामंजस्य करार झाले असून त्याद्वारे ३ लाख कोटींहून अधिक रुपयांची गुंतवणूक आणि सुमारे दोन लाख रोजगार निर्मिती होणार आहे.

- वस्त्रोद्योग धोरण १४. राज्याचे 'एकात्मिक व शाश्वत वस्त्रोद्योग धोरण २०२३-२८' जाहीर करण्यात आले आहे. या धोरणाअंतर्गत प्रथमच अंत्योदय शिधापत्रिकेवर सार्वजनिक वितरण प्रणालीद्वारे एका कुटुंबास एका साडीचे मोफत वाटप करण्याची कार्यवाही सुरु आहे.
- लघु-वस्त्रोद्योग संकुल १५. औद्योगिक क्षेत्रात लघु-वस्त्रोद्योग संकुले स्थापन करण्यास भांडवली अनुदान देण्याची योजना सुरु करण्यास मान्यता देण्यात आली आहे. राज्यात १८ लघु-वस्त्रोद्योग संकुले स्थापन करण्यात येणार असून त्याद्वारे सुमारे ३६ हजार नवीन रोजगार अपेक्षित आहे.
- निर्यातीला प्रोत्साहन १६. निर्यातीला प्रोत्साहन देण्यासाठी पायाभूत सुविधा विकास कार्यक्रमास ४५० कोटी आणि निर्यातक्षम घटकांना विशेष प्रोत्साहन देण्यासाठी ४०० कोटी रुपयांची तरतूद प्रस्तावित आहे. निर्यात वाढीसाठी राज्यात पाच इंडस्ट्रीयल पार्क तयार करण्यात येत आहेत.
- सामूहिक प्रोत्साहन योजना १७. सामूहिक प्रोत्साहन योजनेतून सुमारे सात हजार कोटी प्रोत्साहन निधी वितरित करण्यात येणार आहे.
- मुख्यमंत्री रोजगार निर्मिती कार्यक्रम १८. मुख्यमंत्री रोजगार निर्मिती कार्यक्रमातून २५ हजार उद्योग घटक तयार करण्याचे उद्दिष्ट असून त्यातील ३० टक्के उद्योजक महिला असतील. या कार्यक्रमातून सुमारे ५० हजार नवीन रोजगार निर्माण होणार आहेत.
- प्रणेता उद्योगाचा दर्जा १९. थ्रस्ट सेक्टर मधील उच्च तंत्रज्ञानावर आधारित १० अतिविशाल उद्योग घटकांना प्रणेता उद्योगाचा दर्जा आणि अतिरिक्त विशेष प्रोत्साहने देण्यात येतील. त्यामुळे राज्यात १ लाख कोटी रुपयांची गुंतवणूक तसेच २० हजार रोजगार निर्मिती अपेक्षित आहे.
- युनिटी मॉल २०. 'मेक इन इंडिया' धोरणाअंतर्गत 'एक जिल्हा, एक उत्पादन' संकल्पनेस अनुसरून नवी मुंबई येथे 'युनिटी मॉल' उभारण्यासाठी १९६ कोटी रुपये किंमतीच्या कामाची निविदा प्रक्रिया सुरु आहे.

सन २०२४-२५ या वर्षासाठी कार्यक्रम खर्चाकरिता उद्योग विभागास १ हजार २१ कोटी रुपये आणि सहकार, पणन व वस्त्रोद्योग विभागास १ हजार ९५२ कोटी रुपये नियतव्यय प्रस्तावित आहे.

जल जीवन मिशन २१. 'हर घर नल, हर घर जल' संकल्पनेनुसार ग्रामीण भागातील प्रत्येक घरात पिण्याचे शुद्ध पाणी 'जल जीवन मिशन' अभियानातून उपलब्ध करून देण्यासाठी १ कोटी ४६ लाख ६४ हजार ३८२ नळ जोडण्यांचे उद्दिष्ट निश्चित करण्यात आले होते. जानेवारी, २०२४ पर्यंत त्यापैकी १ कोटी २२ लाख १० हजार ४७५ घरगुती नळजोडण्या देण्यात आल्या आहेत. उर्वरित २४ लाख ५३ हजार ९०७ नळजोडण्या देण्याचे काम प्रगतीपथावर आहे.

अमृत २.० २२. अमृत २.० अभियानांतर्गत १४५ शहरांतील २८ हजार ३१५ कोटींचे ३१२ प्रकल्प मंजूर करण्यात आले आहेत, त्यात पाणीपुरवठा, मलनिःसारण, सरोवर पुनरुज्जीवन आणि हरित क्षेत्र विकास प्रकल्पांचा समावेश आहे.

महाराष्ट्र सुवर्णजयंती नगरोत्थान महाअभियान २३. महाराष्ट्र सुवर्णजयंती नगरोत्थान महाअभियान सन २०३० पर्यंत राबविण्यात येणार आहे. या महाअभियानात सर्व नागरी स्थानिक स्वराज्य संस्थांचा समावेश असून त्यांच्या वर्गीकरणानुसार शासनाकडून प्रकल्प किंमतीच्या ५० ते ९५ टक्के निधी उपलब्ध करून देण्यास मान्यता देण्यात आली आहे. या महाअभियानातून पाणीपुरवठा, मलनिःसारण, रेल्वे ओव्हर ब्रिज, प्रमुख रस्त्यांचे रुंदीकरण इत्यादी कामे हाती घेण्यात येणार आहेत.

पाणी पुरवठा योजना २४. पालघर जिल्ह्यातील वसई, विरार शहरांतील १४ लाखांहून अधिक नागरिकांना लाभ देणाऱ्या सूर्या प्रादेशिक पाणीपुरवठा योजनेच्या पहिल्या टप्प्याचे लोकार्पण माननीय पंतप्रधान श्री. नरेंद्र मोदी यांच्या हस्ते करण्यात आले आहे.

सन २०२४-२५ या वर्षासाठी कार्यक्रम खर्चाकरिता पाणीपुरवठा व स्वच्छता विभागास ३ हजार ८७५ कोटी रुपये नियतव्यय प्रस्तावित आहे.

पर्यावरण सेवा योजना २५. विद्यार्थ्यांमध्ये पर्यावरण संवर्धनाची जाणीव विकसित व्हावी तसेच प्रत्यक्ष कृतीच्या आधारे त्यांच्याकडून नैसर्गिक संसाधनांचे व्यवस्थापन व्हावे यासाठी 'माझी वसुंधरा अभियानांतर्गत' सर्व जिल्ह्यातील शाळांमध्ये पर्यावरण सेवा योजना राबविण्यात येत आहे.

वृक्ष लागवड २६. दरवर्षी सुमारे २५ हजार किलोमीटर राज्यमार्ग व प्रमुख जिल्हा मार्गांच्या दोन्ही बाजूंना वृक्षलागवड करण्याचे नियोजन आहे.

अटल बांबू समृद्धी योजना २७. अटल बांबू समृद्धी योजनेअंतर्गत शेतकऱ्यांच्या दहा हजार हेक्टर क्षेत्रावर बांबूची लागवड करण्यात येणार आहे.

जलयुक्त शिवार अभियान २८. जलयुक्त शिवार अभियान २.० अंतर्गत ५ हजार ७०० गावांमधील १ लाख ५९ हजार ८८६ कामांना मंजूरी देण्यात आली असून १५ हजार ३८९ कामे पूर्ण झाली आहेत.

सन २०२४-२५ या वर्षासाठी कार्यक्रम खर्चाकरिता पर्यावरण व वातावरणीय बदल विभागास २४५ कोटी रुपये, वन विभागास २ हजार ५०७ कोटी रुपये आणि मृद व जलसंधारण विभागास ४ हजार २४७ कोटी रुपये नियतव्यय प्रस्तावित आहे.

सौर ऊर्जा २९. सन २०३० पर्यंत एकूण ऊर्जा निर्मितीपैकी ४० टक्के ऊर्जा ही अपारंपारिक पद्धतीने निर्माण करण्याचे उद्दिष्ट आहे. राज्यात रुफटॉप सोलर योजना राबविण्यात येत आहे. केंद्र शासनाच्या नवीन 'प्रधानमंत्री सूर्य घर मोफत वीज योजने' अंतर्गत रुफटॉप सोलर पॅनल बसविण्यासाठी ७८ हजार रुपये मर्यादेपर्यंत अनुदान देण्यात येणार आहे तसेच ग्राहकांना ३०० युनिट पर्यंतची वीज मोफत मिळणार आहे.

मुख्यमंत्री सौर कृषी वाहिनी योजना २.० अंतर्गत ७ हजार मेगावॅट सौर ऊर्जा निर्मितीचे लक्ष्य गाठण्याचे नियोजन आहे. त्यामुळे शेतकऱ्यांना दिवसा वीज पुरवठा उपलब्ध होईल.

शेतकऱ्यांसाठी 'मागेल त्याला सौर कृषि पंप' ही नवीन योजना सुरु करण्यात येईल. या योजने अंतर्गत ८ लाख ५० हजार नवीन सौर कृषि पंप बसविण्यात येतील.

पीएम-कुसुम योजनेअंतर्गत यावर्षी एक लाख सौर पंप स्थापनेचे उद्दिष्ट असून त्यापैकी ७८ हजार ७५७ पंप आतापर्यंत कार्यान्वित झाले आहेत.

राज्यात सर्व उपसा सिंचन योजनांचे सौर उर्जाकरण करण्यासाठी पुढील दोन वर्षात आवश्यक तो निधी उपलब्ध करून देण्यात येईल. तसेच उपसा जलसिंचन योजनेअंतर्गत ग्राहकांसाठी वीजदर सवलतीस एक वर्ष मुदतवाढ देण्यात येईल.

वीज सेवा उपलब्ध नसलेल्या राज्यातील सुमारे ३७ हजार अंगणवाडी केंद्रांना सौर ऊर्जा संच देण्यात येणार आहेत.

वन्य प्राण्यांद्वारे होणाऱ्या शेतपिकांच्या नुकसानीला आळा घालण्यासाठी डॉ. श्यामाप्रसाद मुखर्जी जन वन विकास योजनेअंतर्गत शेतकऱ्यांना सौर उर्जा कुंपणासाठी अनुदान देण्यात येणार आहे.

या सर्व पर्यावरणस्नेही सौरऊर्जा योजनांमुळे खनिज इंधनावरील अवलंबित्व कमी होऊन प्रदूषणात घट होईल तसेच हरित ऊर्जा निर्मिती क्षेत्रात राज्य अग्रेसर होईल.

सन २०२४-२५ या वर्षासाठी कार्यक्रम खर्चाकरिता ऊर्जा विभागास ११ हजार ९३४ कोटी रुपये नियतव्यय प्रस्तावित आहे.

सर्वसमावेशक विकास (शेतकरी / महिला / मागासवर्ग / युवा / गरीब)

नमो शेतकरी महासन्मान निधी ३०. 'नमो शेतकरी महासन्मान निधी योजने' अंतर्गत ८४ लाख ५७ हजार शेतकरी कुटुंबांना पहिल्या हप्त्यापोटी १ हजार ६९१ कोटी ४७ लाख रुपये अनुदान प्रदान करण्यात आले आहे.

पीक विमा योजना ३१. खरीप हंगाम २०२३ मध्ये 'एक रुपयात पीक विमा योजने' तून ५० लाख १ हजार शेतकरी अर्जदारांना २ हजार २६८ कोटी ४३ लाख रुपये विमा रक्कम अदा करण्यात आली आहे.

कृषी संजीवनी प्रकल्प ३२. नानाजी देशमुख कृषी संजीवनी प्रकल्पाच्या ६ हजार कोटी रुपये किंमतीच्या दुसऱ्या टप्प्यास मान्यता देण्यात आली आहे.

कृषी शिक्षण व संशोधन ३३. वसंतराव नाईक कृषी विद्यापीठ, परभणी अंतर्गत बीड जिल्ह्यातील मौजे जिरेवाडी, तालुका परळी वैजनाथ येथे सोयाबीन संशोधन व प्रक्रिया उपकेंद्र, शासकीय कृषी महाविद्यालय आणि कृषी व्यवसाय व्यवस्थापन महाविद्यालय स्थापन करण्यास मान्यता देण्यात आली आहे.

राष्ट्रीय ३४. राष्ट्रीय पशुधन अभियानअंतर्गत शेळी, मेंढी, वराह, कुक्कुट व पशुधन वैरणविषयक योजनांचा लाभ शेतकरी व पशुपालकांना मिळावा यासाठी १२९ अभियान प्रकल्पांचा प्रस्ताव केंद्र शासनास पाठविण्यात आला आहे.

सन २०२४-२५ या वर्षासाठी कार्यक्रम खर्चाकरिता कृषी विभागास ३ हजार ६५० कोटी रुपये, पशुसंवर्धन व दुग्धव्यवसाय आणि मत्स्य व्यवसाय विभागास ५५५ कोटी रुपये आणि फलोत्पादन विभागास ७०८ कोटी रुपये नियतव्यय प्रस्तावित आहे.

नैसर्गिक ३५. खरीप हंगाम २०२३ मध्ये राज्यातील ४० तालुक्यात दुष्काळ व १ हजार आपत्तीत मदत २१ महसूली मंडळांमध्ये दुष्काळसदृश्य परिस्थिती जाहीर करून विविध सवलती लागू करण्यात आल्या आहेत.

नैसर्गिक आपत्तीमुळे शेतीपिकांचे नुकसान झालेल्या ४४ लाख ८२ हजार शेतकऱ्यांना ३ हजार ८२५ कोटी रुपयांची रक्कम प्रदान करण्यात आली आहे.

विविध नैसर्गिक आपत्तींमुळे झालेल्या शेतीपिकांच्या नुकसानीकरिता जुलै, २०२२ पासून १२ हजार ७६९ कोटी रुपये मदत देण्यात आली आहे.

सन २०२४-२५ या वर्षासाठी कार्यक्रम खर्चाकरिता मदत व पुनर्वसन विभागास ६३८ कोटी रुपये नियतव्यय प्रस्तावित आहे.

सिंचन ३६. राज्यात २५९ सिंचन प्रकल्प सध्या प्रगतीपथावर आहेत. त्यापैकी प्रकल्प ३९ प्रकल्पांची कामे पूर्ण होऊन २ लाख ३४ हजार हेक्टर सिंचन क्षमता निर्माण होणार आहे.

बळीराजा जलसंजीवनी योजनेतील ९१ प्रकल्पांपैकी ४६ प्रकल्प पूर्ण झाले असून मार्च, २०२५ पर्यंत आणखी १६ प्रकल्प पूर्ण होणार आहेत.

कोल्हापूर आणि सांगली जिल्ह्यात पूर व इतर नैसर्गिक आपत्तीमुळे वारंवार होणारे नुकसान टाळण्यासाठी जागतिक बँक सहाय्यित ३ हजार २०० कोटी रुपये किंमतीचा प्रकल्प राबविण्यात येणार आहे.

महाराष्ट्र सिंचन सुधारणा कार्यक्रमांतर्गत येत्या तीन वर्षात राज्यातील २५ वर्षापेक्षा जुन्या १५५ प्रकल्पांची दुरुस्ती तसेच ७५ अपूर्ण सिंचन प्रकल्पांची कामे पूर्ण करण्यात येतील. याद्वारे ३ लाख ५५ हजार हेक्टर सिंचन क्षमता आणि २३.३७ टीएमसी पाणीसाठा निर्माण होईल. त्यासाठी १५ हजार कोटी रुपये खर्च अपेक्षित आहे.

सिंचन अनुशेष ३७. विदर्भातील सिंचनाचा अनुशेष दूर करण्यासाठी २ हजार कोटी रुपयांची तरतूद करण्यात येईल.

नदी जोड प्रकल्प ३८. विदर्भासाठी महत्वाकांक्षी असलेल्या वैनगंगा-नळगंगा नदी जोड प्रकल्पाद्वारे ३ लाख ७१ हजार हेक्टर क्षेत्रास सिंचनाचा लाभ होणार असून प्रकल्पासाठी आवश्यक तो निधी उपलब्ध करून देण्यात येईल.

मराठवाडा विभागात सिंचन सुविधा ३९. मराठवाड्यामध्ये उर्ध्व पैनगंगा, कृष्णा-मराठवाडा, लेंडी, जायकवाडी टप्पा-२, नांदूर मधमेश्वर, निम्न दुधना, विष्णुपुरी टप्पा-२ या मोठ्या प्रकल्पांसह ११ मोठे प्रकल्प, ८ मध्यम प्रकल्प व २९ लघु पाटबंधारे प्रकल्पाची कामे प्रगतीपथावर आहेत.

नदीपात्रात पाणी अडविण्यासाठी मोठ्या प्रमाणात बॅरेजची कामे हाती घेण्यात आली आहेत.

उदंचन जलविद्युत प्रकल्प ४०. सुयोग्य जागेची आणि पाण्याची उपलब्धता विचारात घेऊन मोठ्या प्रमाणात उदंचन जलविद्युत प्रकल्प खाजगी सहभागातून हाती घेण्यात येतील.

खारभूमी विकास कार्यक्रम ४१. खारभूमी विकास कार्यक्रमांतर्गत कोकण किनारपट्टीवर खारबंधाऱ्यांची ३६ कामे प्रगतीपथावर असून १२ कामे पूर्ण झाली आहेत. याद्वारे ९३८ हेक्टर क्षेत्र शेतीयोग्य करण्यात आले आहे. खारभूमी विकासासाठी ११३ कोटी रुपये नियतव्यय प्रस्तावित आहे.

बुडीत क्षेत्रात बंधारे ४२. कोयना धरणाच्या बुडीत क्षेत्रातील शेवटच्या भागातील २३ गावांसाठी बंधारे बांधण्यात येतील.

सन २०२४-२५ या वर्षासाठी कार्यक्रम खर्चाकरिता जलसंपदा, लाभक्षेत्र विकास व खारभूमी विभागास १६ हजार ४५६ कोटी रुपये नियतव्यय प्रस्तावित आहे.

लेक लाडकी ४३. मुलींच्या सक्षमीकरणासाठी 'लेक लाडकी' ही नवी योजना १ एप्रिल २०२३ पासून सुरु करण्यात आली आहे. लाभार्थी मुलीला या योजनेतून तिच्या वयाच्या १८ वर्षापर्यंत टप्प्याटप्प्याने एकूण १ लाख १ हजार रुपये मिळतील, अशी तरतूद आहे.

नागरी बालविकास केंद्र ४४. शहरी भागातील कुपोषणाच्या समस्येवर मात करण्यासाठी नागरी बाल विकास केंद्र सुरु करण्यास मान्यता देण्यात आली असून त्यामुळे अतितीव्र कुपोषित बालकांना सर्वसाधारण श्रेणीत आणण्यास मदत होईल.

महिला सशक्तीकरण अभियान ४५. राज्यामध्ये 'मुख्यमंत्री महिला सशक्तीकरण अभियान' राबविण्यात येत आहे. या अभियानांतर्गत प्रत्येक जिल्ह्यामध्ये किमान १ लाख महिलांना विविध शासकीय योजनांचा थेट लाभ देण्याचे उद्दिष्ट आहे.

पिंक रिश्वा ४६. दहा मोठ्या शहरांतील पाच हजार महिलांना पिंक रिश्वा उपलब्ध करून देण्याची योजना प्रस्तावित आहे.

अंगणवाडी पदभरती ४७. राज्यातील अंगणवाडी सेविका आणि मदतनीसांची १४ हजार रिक्त पदे भरण्यात आली आहेत. उर्वरित पदे भरण्याची कार्यवाही सुरु आहे.

सन २०२४-२५ या वर्षासाठी कार्यक्रम खर्चाकरिता महिला व बालविकास विभागास ३ हजार १०७ कोटी रुपये नियतव्यय प्रस्तावित आहे.

नवीन वैद्यकीय व परिचर्या महाविद्यालये ४८. वाशिम, जालना, हिंगोली, अमरावती, भंडारा, गडचिरोली, वर्धा, बुलढाणा, पालघर, नाशिक तसेच ठाणे जिल्ह्यातील अंबरनाथ येथे प्रत्येकी १०० विद्यार्थी प्रवेश क्षमतेचे नवीन शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालय आणि ४३० खाटांचे संलग्न रुग्णालय स्थापन करण्यास मान्यता देण्यात आली आहे.

जळगाव, लातूर, बारामती, नंदूरबार, गोंदिया, कोल्हापूर आणि मिरज, जिल्हा सांगली येथील शासकीय वैद्यकीय महाविद्यालयांना संलग्न प्रत्येकी १०० विद्यार्थी प्रवेश क्षमतेची शासकीय परिचर्या महाविद्यालय सुरु करण्यास मान्यता देण्यात आली आहे.

- औंध येथे ४९. नागपूरच्या धर्तीवर औंध, पुणे येथे अखिल भारतीय आयुर्विज्ञान संस्था-
एम्स एम्स, स्थापन करण्याचे नियोजन आहे.
- जन आरोग्य ५०. राज्यातील सर्व कुटुंबांना महात्मा ज्योतिराव फुले जन आरोग्य योजना
योजना लागू करण्यात आली असून वार्षिक आरोग्य संरक्षणाची रक्कम प्रतिकुटुंब १ लाख
५० हजार रुपयांवरून ५ लाख रुपये करण्यात आली आहे. अंगीकृत रुग्णालयांची
संख्या १ हजारावरून १ हजार ९०० करण्यात आली आहे.
- अपघात ५१. लोकनेते गोपीनाथ मुंडे ऊसतोड कामगार महामंडळामार्फत ऊसतोड
विमा कामगारांकरिता अपघात विमा योजना लागू करण्यात येत आहे.
योजना
- आरोग्य सेवा ५२. राज्यातील सर्व जिल्ह्यांमध्ये १५ खाटांचे अद्ययावत डे केअर केमोथेरपी
सेंटर स्थापन करण्याचे प्रस्तावित आहे.

शासकीय डायलिसीस केंद्र नसलेल्या २३४ तालुक्यातील ग्रामीण रुग्णालयांत
डायलिसीस केंद्र कार्यान्वित करण्यात येत आहेत.

- शववाहिनी ५३. प्रत्येक तालुक्यात एक शववाहिका उपलब्ध करून देण्यात येणार आहे.
सन २०२४-२५ या वर्षासाठी कार्यक्रम खर्चाकरिता वैद्यकीय शिक्षण व औषधी
द्रव्ये विभागास २ हजार ५७४ कोटी रुपये आणि सार्वजनिक आरोग्य व कुटुंब
कल्याण विभागास ३ हजार ८२७ कोटी रुपये नियतव्यय प्रस्तावित आहे.

मागास घटकांचा विकास

- अनुसूचित ५४. अनुसूचित जाती उपयोजनेअंतर्गत संजय गांधी निराधार अनुदान योजना
जाती आणि श्रावणबाळ सेवा राज्य निवृत्तीवेतन योजनेतील लाभार्थ्यांच्या अर्थसहाय्यात
उपयोजना १ हजार रुपयांवरून १ हजार ५०० रुपये वाढ करण्यात आली आहे.

संत रोहिदास चर्मोद्योग व चर्मकार विकास महामंडळ, महात्मा फुले मागासवर्ग
विकास महामंडळ, साहित्यरत्न लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे विकास महामंडळ
यांच्या भागभांडवली अनुदानात वाढ करण्यात आली आहे.

दारिद्र्यरेषेखालील भूमिहीन शेतमजूरांना उत्पन्नाचे कायमस्वरूपी साधन उपलब्ध व्हावे यासाठी त्यांना कर्मवीर दादासाहेब गायकवाड सबलीकरण व स्वाभिमान योजनेतून शेतजमिनीचे वाटप करण्यात येते. स्थलांतरित ऊसतोड कामगारांच्या मुलामुलींसाठी संत भगवानबाबा शासकीय वसतीगृह योजना, तृतीयपंथी घटकांतील लाभार्थींसाठी बीजभांडवल योजना, मातंग समाजासाठी रमाई आवास योजना इत्यादी योजनांच्या माध्यमातून पुरेसा निधी उपलब्ध करून देण्यात येत आहे.

चर्मोद्योग व चर्मकार ५५. संत रोहिदास चर्मोद्योग व चर्मकार विकास महामंडळामार्फत देवनार येथे 'लेदर पार्क', कोल्हापूर येथे चर्मोद्योग प्रशिक्षण केंद्र तसेच प्रत्येक महसुली प्रशिक्षण केंद्र विभागात 'उत्कृष्टता केंद्रांची' स्थापना करण्यात येणार आहे. गोवंडी येथे बृहन्मुंबई महानगरपालिकेमार्फत चर्मोद्योग प्रशिक्षण केंद्राची उभारणी करण्यात येणार आहे.

आर्टी ५६. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर संशोधन व प्रशिक्षण संस्था (बार्टी) या संस्थेच्या धर्तीवर मातंग समाजासाठी 'अण्णाभाऊ साठे संशोधन व प्रशिक्षण संस्था' (आर्टी) स्थापन करण्यात येणार आहे.

सन २०२४-२५ या वर्षासाठी कार्यक्रम खर्चाकरिता सामाजिक न्याय व विशेष सहाय्य विभागास १८ हजार ८१६ कोटी रुपये नियतव्यय प्रस्तावित आहे.

आदिवासी ५७. आदिवासी विकास उपयोजनेअंतर्गत बालकांच्या पोषणामध्ये वाढ करण्यासाठी 'भारतरत्न डॉ. ए. पी. जे. अब्दुल कलाम अमृत आहार योजना', शासकीय आश्रमशाळांमध्ये विज्ञान केंद्रांची उभारणी करण्याकरिता 'नमो आदिवासी स्मार्ट शाळा अभियान', वसतिगृहात प्रवेश न मिळालेल्या विद्यार्थ्यांना उच्च शिक्षणाकरिता 'पंडित दीनदयाळ उपाध्याय स्वयम् योजना', घरकुले उपलब्ध करून देण्याकरिता 'शबरी आदिवासी घरकुल योजना', पाडे बारमाही रस्त्यांशी जोडण्याकरिता 'भगवान बिरसा मुंडा जोडरस्ते योजना', वस्त्यांना पायाभूत सुविधा उपलब्ध करून देण्यासाठी 'ठक्करबाप्पा आदिवासी विकास योजना' आदी योजनांच्या माध्यमातून पुरेसा निधी उपलब्ध करून देण्यात येत आहे.

सन २०२४-२५ या वर्षासाठी कार्यक्रम खर्चाकरिता आदिवासी विकास विभागास १५ हजार ३६० कोटी रुपये नियतव्यय प्रस्तावित आहे.

एकसमानतेसाठी सर्वकष धोरण ५८. आदिवासी संशोधन व प्रशिक्षण संस्था (टीआरटीआय), डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर संशोधन व प्रशिक्षण संस्था (बार्टी), छत्रपती शाहू महाराज संशोधन व प्रशिक्षण संस्था (सारथी), महात्मा ज्योतिबा फुले संशोधन व प्रशिक्षण संस्था (महाज्योती), महाराष्ट्र संशोधन व प्रशिक्षण प्रबोधिनी (अमृत) या व इतर तत्सम संस्थांमार्फत कार्यान्वित असणाऱ्या योजनांतर्गत शिष्यवृत्ती, अधिछात्रवृत्ती, प्रशिक्षण, कौशल्य विकास व अन्य कार्यक्रमांमध्ये एकसमानता आणण्याकरिता सर्वकष धोरण निश्चित करण्यात आले आहे.

इतर मागास बहूजन कल्याण ५९. इतर मागास वर्ग, विमुक्त जाती, भटक्या जमाती व विशेष मागास प्रवर्गातील विद्यार्थ्यांकरिता आश्रमशाळा, विद्यानिकेतन, वसतिगृह योजना इत्यादींकरिता पुरेसा निधी उपलब्ध करून देण्यात येत आहे.

वसंतराव नाईक विमुक्त जाती भटक्या जमाती विकास महामंडळ, महाराष्ट्र राज्य इतर मागासवर्गीय वित्त व विकास महामंडळ, शामराव पेजे कोकण इतर मागासवर्ग आर्थिक विकास महामंडळ, जगद्व्योती महात्मा बसवेश्वर आर्थिक विकास महामंडळ, संत काशिबा गुरव युवा आर्थिक विकास महामंडळ, राजे उमाजी नाईक आर्थिक विकास महामंडळ, संत शिरोमणी गोरोबाकाका महाराष्ट्र मातीकला मंडळ, संत सेनाजी महाराज केशशिल्पी महामंडळ आणि पैलवान मारुती चव्हाण-वडार आर्थिक विकास महामंडळ इत्यादीं मार्फत विकास योजना राबविण्याकरिता निधी उपलब्ध करून देण्यात येत आहे.

पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर घरकुल योजनेसाठी तसेच क्रांतीज्योती सावित्रीबाई फुले घरकुल योजनेसाठी पुरेसा निधी उपलब्ध करून देण्यात येईल.

धनगर समाजाच्या सर्वांगीण उन्नतीसाठी आदिवासी उपयोजनेच्या धर्तीवर २२ योजना राबविण्यात येत असून त्यासाठी पुरेसा निधी उपलब्ध करून देण्यात येणार आहे.

संत गाडगेबाबा आर्थिक विकास महामंडळ ६०. बारा बलुतेदार समाजाच्या सर्वांगीण विकासासाठी 'संत गाडगेबाबा बारा बलुतेदार आर्थिक मागास विकास महामंडळ' स्थापन करण्यात येणार आहे.

मदरसा आधुनिकीकरण योजना ६१. अल्पसंख्यांक विद्यार्थ्यांना शिक्षणाच्या मुख्य प्रवाहात आणण्यासाठी डॉ. झाकीर हुसेन मदरसा आधुनिकीकरण योजनेच्या अनुदानात २ लाख रुपयांवरून १० लाख रुपयांपर्यंत वाढ करण्याचा निर्णय घेण्यात आला आहे.

मौलाना आझाद आर्थिक विकास महामंडळामार्फत राबविण्यात येणाऱ्या मुदत कर्ज, डॉ. ए. पी. जे. अब्दुल कलाम शैक्षणिक कर्ज आणि सुक्ष्म पतपुरवठा योजना राबविण्यासाठी राज्य शासनाद्वारे दिली जाणारी हमी ३० कोटी रुपयांवरून ५०० कोटी रुपये करण्यास मान्यता देण्यात आली आहे.

सन २०२४-२५ या वर्षासाठी कार्यक्रम खर्चाकरिता इतर मागासवर्ग बहुजन कल्याण विभागास आणि अल्पसंख्यांक विकास विभागास ५ हजार १८० कोटी रुपये नियतव्यय प्रस्तावित आहे.

पंडित दीनदयाळ उपाध्याय घरकुल योजना ६२. पंडित दीनदयाळ उपाध्याय घरकुल जागा खरेदी अर्थसहाय्य योजनेअंतर्गत भूमीहीन लाभार्थ्यांना जागा खरेदीसाठीचे अनुदान ५० हजार रुपयांवरून १ लाख रुपये करण्यात आले आहे.

दिव्यांगांसाठी घरकुल योजना ६३. 'सर्वांसाठी घरे-२०२४' धोरणांतर्गत दिव्यांग व्यक्तींसाठी नवीन घरकुल योजना राबविण्याचे प्रस्तावित आहे. पहिल्या टप्प्यात ३४ हजार ४०० लाभार्थ्यांना घरकुल योजनेचा लाभ देण्याचे प्रस्तावित आहे.

असंघटीत कामगारांना घरे ६४. प्रधानमंत्री आवास योजनेतील सोलापूर जिल्ह्यातील रे नगर, कुंभारी प्रकल्पाच्या ३० हजार घरकुलांपैकी पहिल्या टप्प्यातील १५ हजार २४ सदनांकांचे वितरण माननीय पंतप्रधान श्री. नरेंद्र मोदी यांच्या हस्ते करण्यात आले आहे. सफाई, विडी, बांधकाम, वस्त्रोद्योग आदी क्षेत्रातील असंघटीत कामगार या प्रकल्पाचे लाभार्थी आहेत.

असंघटित कामगार कल्याण महामंडळ ६५. ऑटो रिक्शा, टॅक्सी, प्रवासी तथा व्यावसायिक वाहन चालक, क्लीनर, डबेवाले, विडी कामगार, हमाल, घरेलु महिला कामगार, मच्छीमार, घरोघरी वृत्तपत्र वाटप करणारे तसेच पशुसंवर्धन, यंत्रमाग, हातमाग, आरोग्य इत्यादी क्षेत्रातील कामगारांना विविध कल्याणकारी योजनांचा लाभ व्हावा यासाठी असंघटीत कामगार कल्याण महामंडळ स्थापन करण्यात आले आहे.

आनंदाचा शिधा ६६. गुढीपाडवा तसेच डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर जयंती निमित्त राज्यातील १ कोटी ५८ लाख ९५ हजार ८६७ कुटुंबांना आनंदाचा शिधा वाटप करण्यात आला आहे. श्रीराम प्राणप्रतिष्ठा सोहळा आणि छत्रपती शिवाजी महाराज जयंती निमित्तही 'आनंदाचा शिधा' वितरीत करण्यात येत आहे.

सन २०२४-२५ या वर्षासाठी कार्यक्रम खर्चाकरिता गृहनिर्माण विभागास १ हजार ३४७ कोटी रुपये, दिव्यांग कल्याण विभागास १ हजार ५२६ कोटी रुपये, कामगार विभागास १७१ कोटी रुपये आणि अन्न, नागरी पुरवठा व ग्राहक संरक्षण विभागास ५२६ कोटी रुपये नियतव्यय प्रस्तावित आहे.

युवा कल्याण

क्रीडा विकास ६७. खेळाडूंची आंतरराष्ट्रीय स्पर्धांमधील कामगिरी उंचाविण्यासाठी 'मिशन लक्ष्यवेध' योजनेअंतर्गत राज्यस्तरावर उच्च कामगिरी केंद्र, विभागीय स्तरावर क्रीडा उत्कृष्टता केंद्र आणि जिल्हास्तरावर क्रीडा प्रतिभा विकास केंद्र अशी प्रशिक्षणाची त्रिस्तरीय यंत्रणा उभारण्यात येणार आहे.

क्रीडापटूंना प्रोत्साहन ६८. आशियाई क्रीडा स्पर्धेत पदक मिळविणाऱ्या महाराष्ट्रातील खेळाडूंच्या पारितोषिक रकमेत १० पट वाढ करण्यात आली आहे. सुवर्णपदकासाठी १ कोटी रुपये, रौप्य पदकासाठी ७५ लाख रुपये आणि कांस्य पदकासाठी ५० लाख रुपये पारितोषिके देण्यात येत आहेत.

विभागीय क्रीडा संकुल नागपूर ६९. नागपूर येथील विभागीय क्रीडा संकुलात आंतरराष्ट्रीय दर्जाच्या क्रीडा व इतर अनुषंगिक सुविधांचा समावेश करण्यात येणार असून त्याला राज्य क्रीडा संकुलाचा दर्जा देण्यात आला आहे.

सन २०२४-२५ या वर्षासाठी कार्यक्रम खर्चाकरिता क्रीडा विभागास ५३७ कोटी रुपये नियतव्यय प्रस्तावित आहे.

नामांकित संस्थांशी सामंजस्य करार ७०. शासनाने संशोधन, आरोग्य, कृषी विकास, कौशल्य विकास आणि हवामान या क्षेत्रात गुगल, इन्फोसिस, नॅसकॉम, बर्मिंगहॅम विद्यापीठ, ब्रिटिश कौन्सिल, युनिसेफ अशा नामांकित संस्थांशी सामंजस्य करार केले आहेत.

महाराष्ट्र ड्रोन मिशन ७१. 'महाराष्ट्र ड्रोन मिशन' राबविण्यास मान्यता देण्यात आली आहे. सध्या १३ ठिकाणी जिल्हास्तरीय आणि ६ ठिकाणी विभागीय ड्रोन केंद्र स्थापन करण्यात येणार आहेत. या प्रकल्पाच्या पहिल्या ५ वर्षांच्या अंमलबजावणीसाठी २३८ कोटी ६३ लाख रुपये अंदाजित खर्चास मान्यता देण्यात आली आहे.

प्रशिक्षण व कौशल्य विकास भवन ७२. मुंबईतील वरळी येथे 'आधुनिक प्रशिक्षण व कौशल्य विकास भवन' उभारण्यात येईल.

सन २०२४-२५ या वर्षासाठी कार्यक्रम खर्चाकरिता उच्च व तंत्र शिक्षण विभागास २ हजार ९८ कोटी रुपये आणि शालेय शिक्षण विभागास २ हजार ९५९ कोटी रुपये नियतव्यय प्रस्तावित आहे.

दक्ष प्रकल्प ७३. व्यावसायिक शिक्षण, नाविन्यता व कौशल्यवृद्धीविषयक योजनांची अंमलबजावणी तसेच गुणवत्तापूर्ण पायाभूत सुविधा आणि कार्यप्रणालीच्या बळकटीकरणासाठी जागतिक बँक सहाय्यित 'मानवी विकासासाठी उपयोजित ज्ञान आणि कौशल्याचा विकास'(दक्ष) या २ हजार ३०७ कोटी रुपयांच्या प्रकल्पास शासनाने मंजूरी दिली आहे.

कौशल्य विकास केंद्र ७४. युवकांना रोजगारक्षम आणि उद्योगक्षम बनविण्यासाठी प्रत्येक महसुली विभागामध्ये 'आंतरराष्ट्रीय कौशल्य विकास केंद्र' आणि 'संत गाडगेबाबा स्वच्छ भारत कौशल्य प्रबोधिनी' सुरु करण्यात येणार आहे.

या व्यतिरिक्त राज्यात नवीन २ हजार 'प्रमोद महाजन कौशल्य विकास केंद्र' स्थापन करण्यात येत असून १ हजार महाविद्यालयांमध्ये 'कौशल्य विकास केंद्र' सुरु करण्यात येणार आहेत. उद्योगांना आवश्यक तंत्रज्ञानाशी अनुरूप कौशल्य विकास प्रशिक्षण केंद्र कोराडी, नागपूर येथे उभारण्यात येणार आहे.

आदरातिथ्य प्रशिक्षण ७५. राज्यातील प्रत्येक जिल्ह्यातील ५०० युवक-युवतींना पर्यटन व आदरातिथ्य क्षेत्रातील कौशल्य प्रशिक्षणासाठी मान्यता देण्यात आली आहे.

सन २०२४-२५ या वर्षासाठी कार्यक्रम खर्चाकरिता कौशल्य, नाविन्यता, रोजगार व उद्योजकता विकास विभागास ८०७ कोटी रुपये नियतव्यय प्रस्तावित आहे.

- पर्यटन धोरण ७६. पर्यटनाला चालना देण्यासाठी शाश्वत पर्यटन धोरण आखण्यात येईल. राज्यातील ५० नवीन पर्यटन स्थळांची निवड करून त्या ठिकाणी थीम पार्क, ॲडव्हेंचर स्पोर्ट्स, शॉपिंग मॉल, वॉटर पार्क आणि निवास व्यवस्था करण्यात येत आहेत.
- पर्यटन विकास ७७. लोणार, जिल्हा बुलढाणा, अजिंठा - वेरूळ, जिल्हा छत्रपती संभाजीनगर, कळसुबाई - भंडारदरा, जिल्हा अहमदनगर, त्र्यंबकेश्वर, जिल्हा नाशिक तसेच कोकणातील सागरी किल्ल्यांच्या ठिकाणी पर्यटकांसाठी उच्च दर्जाच्या सुविधा निर्माण करण्यात येणार आहेत. लोणावळा, जिल्हा पुणे येथे ३३३ कोटी ५६ लाख रुपये अंदाजित किंमतीचा जागतिक दर्जाचा स्कायवॉक प्रकल्प उभारण्यात येईल.
- जलपर्यटन ७८. शिवसागर जलाशय, जिल्हा सातारा, गोसीखुर्द जलाशय, जिल्हा भंडारा तसेच वाघुर जलाशय, जिल्हा जळगाव येथे नाविन्यपूर्ण जल पर्यटन प्रकल्प राबविण्यात येणार आहेत.
- शिवकालीन गड किल्ल्यांचे संवर्धन ७९. कोकण विभागातील पर्यटनास चालना देण्यासाठी शिवकालीन ३२ गडकिल्ल्यांचे नूतनीकरण व संवर्धन करण्यात येणार आहे.
- महाराष्ट्र भवन ८०. राज्यातील पर्यटकांना आणि भाविकांना किफायतशीर दरामध्ये उत्तम व सुरक्षित सुविधा पुरविण्यासाठी श्रीनगर, जम्मू-काश्मीर आणि श्रीराम जन्मभूमी, अयोध्या येथे महाराष्ट्र भवन बांधण्याचा निर्णय घेतला आहे. या दोन्ही ठिकाणी तेथील राज्य शासनांनी मोक्याच्या जागा उपलब्ध करून दिल्या असून या जागांसाठी ७७ कोटी रुपयांची तरतूद प्रस्तावित आहे.
- महाविस्टा ८१. मंत्रालय आणि परिसरातील शासकीय इमारतींचा अत्याधुनिक सुविधांसह पुनर्विकास करण्यासाठी आंतरराष्ट्रीय वास्तुरचनाकारांकडून प्रस्ताव मागविण्यात येणार आहेत.
- सन २०२४-२५ या वर्षासाठी कार्यक्रम खर्चाकरिता सांस्कृतिक कार्य विभागास १ हजार १८६ कोटी रुपये, पर्यटन विभागास १ हजार ९७३ कोटी रुपये, सार्वजनिक बांधकाम (इमारती) विभागास १ हजार ३६७ कोटी रुपये आणि महसूल विभागास ४७४ कोटी रुपये नियतव्यय प्रस्तावित आहे.

नवीन न्यायालये ८२. राज्यात नवीन १० अतिरिक्त कुटुंब न्यायालये, ५ जिल्हा व अतिरिक्त सत्र न्यायालये, ५ दिवाणी न्यायालये आणि २ ग्राम न्यायालये स्थापन करण्यास मान्यता देण्यात आली आहे.

पोलीस भरती ८३. पोलीस शिपायांच्या १८ हजार ३३१ रिक्त पदावर भरती करण्यात आली असून आणखी १७ हजार ४७१ रिक्त पदे भरण्याची कार्यवाही सुरु आहे.

सायबर सुरक्षा प्रकल्प ८४. राज्य शासनामार्फत 'सायबर सुरक्षा प्रकल्प' राबविण्यास मान्यता देण्यात आली असून त्याची अंदाजित किंमत ८३७ कोटी ८६ लाख रुपये आहे.

सन २०२४-२५ या वर्षासाठी कार्यक्रम खर्चाकरिता विधी व न्याय विभागास ७५९ कोटी रुपये, गृह (पोलिस) विभागास २ हजार २३७ कोटी रुपये आणि उत्पादन शुल्क विभागास १५३ कोटी रुपये नियतव्यय प्रस्तावित आहे.

वस्तू व सेवा कर विभाग ८५. राज्याच्या स्वतः च्या कर महसूलात वस्तू व सेवा कर विभागाचा वाटा ६५ टक्के आहे. या विभागाची पुनर्रचना आवश्यक असून ती तातडीने करण्यात येईल. विभागासाठी अत्याधुनिक सुविधायुक्त कर प्रशिक्षण अकादमी स्थापन करण्यात येईल.

वस्तू व सेवा कर भवनाचे वडाळा, मुंबई येथील बांधकाम प्रगतीपथावर आहे.

स्वातंत्र्य सैनिकांच्या निवृत्तीवेतनात वाढ ८६. स्वातंत्र्य सैनिकांचे निवृत्तीवेतन प्रतिमाह १० हजार रुपयांवरून दुप्पट म्हणजे २० हजार रुपये करण्यात आले आहे.

सन २०२४-२५ या वर्षासाठी कार्यक्रम खर्चाकरिता वित्त विभागास २०८ कोटी रुपये नियतव्यय प्रस्तावित आहे.

छत्रपती संभाजी महाराजांचे स्मारक ८७. स्वराज्यरक्षक छत्रपती संभाजी महाराजांचे बलिदान स्थळ मौजे तुळापूर, ता. हवेली व समाधी स्थळ वढू बुद्रुक, तालुका शिरूर, जिल्हा पुणे येथील स्मारकाच्या सुमारे २७० कोटी रुपये किमतीच्या विकास आराखड्यास मान्यता देण्यात आली असून काम सुरु झाले आहे.

तीर्थक्षेत्र विकास ८८. देशातील १२ ज्योतिर्लिंगापैकी एक असलेले औंढा नागनाथ, जिल्हा हिंगोली, साडेतीन शक्तीपीठापैकी एक असलेले श्रीक्षेत्र माहूरगड, जिल्हा नांदेड आणि एकवीरा देवी मंदिर, जिल्हा पुणे या तीर्थक्षेत्र व परिसर विकासासाठी विशेष विकास प्राधिकरणे स्थापन करण्यात येतील.

- श्री क्षेत्र सप्तश्रृंगी गड ८९. श्री क्षेत्र सप्तश्रृंगी गड, तालुका कळवण या तीर्थस्थळाच्या ८१ कोटी ८६ लाख रुपयांच्या विकास आराखड्यास मान्यता देण्यात आली आहे.
- पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर यांच्या जन्म त्रिशताब्दी वर्षानिमित्त विविध कार्यक्रम आयोजित करण्यासाठी २० कोटी रुपये निधी प्रस्तावित आहे.
- पुण्यश्लोक अहिल्यादेवी होळकर मंदिरे, बारवांचे जतन व संवर्धन योजनेसाठी ५३ कोटी रुपये निधी प्रस्तावित करण्यात येत आहे.
- महात्मा फुले वाडा व क्रांतीज्योती सावित्रीबाई फुले स्मारकांसाठी पुणे शहराच्या विकास योजनेत क्षेत्र आरक्षित करण्यात आले असून स्मारकांचा आराखडा तयार करण्याची कार्यवाही सुरु आहे.
- संत धाराशिव जिल्ह्यात संत गोरोबाकाका महाराज यांच्या स्मारकासाठी शासकीय जमीन व निधी उपलब्ध करून देण्यात येणार आहे.
- श्री संत जगनाडे महाराज समाधी स्थळ विकास ९३. मौजे सुदुंबरे, ता. मावळ, जि. पुणे येथील श्री संत जगनाडे महाराज यांच्या समाधीस्थळाच्या विकासासाठी ६६ कोटी ११ लाख रुपयांच्या कामांना मान्यता देण्यात आली आहे.
- साने गुरुजी स्मारक ९४. साने गुरुजींची कर्मभूमी असलेल्या अंमळनेर जिल्हा जळगाव येथे त्यांच्या कार्याला साजेसे स्मारक उभारण्यात येईल.
- हुतात्मा राजगुरु जन्मस्थळ परिसर विकास ९५. राजगुरुनगर येथील हुतात्मा श्री शिवराम हरी राजगुरु जन्मस्थळ परिसर विकासासाठी पहिल्या टप्प्यात १०२ कोटी ४८ लाख रुपयांच्या आराखड्यास मान्यता दिली आहे.
- वीर जीवा महाला स्मारक ९६. छत्रपती शिवाजी महाराजांचे विश्वासू सहकारी वीर जीवा महाला यांच्या स्मारकासाठी प्रतापगडाच्या पायथ्याशी जागा उपलब्ध करून देण्यात येणार आहे.
- लहुजी वस्ताद साळवे स्मारक ९७. पुणे महानगरपालिकेमार्फत संगमवाडी, पुणे येथे लहुजी वस्ताद साळवे यांच्या स्मारकाच्या कामांचे कार्यारंभ आदेश देण्यात आले आहेत.

राजमाता सईबाई स्मृतीस्थळ विकास ९८. राजगडाच्या पायथ्याशी असलेल्या मौजे पाल खुर्द, तालुका वेल्हे येथील राजमाता सईबाई स्मृतीस्थळ विकास आराखड्यातील २९ कोटी ७३ लाख रुपये रकमेच्या कामांना मान्यता देण्यात आली आहे.

गढी व दर्गा परिसर विकास, इंदापूर ९९. इंदापूर शहरातील मालोजीराजे भोसले यांची गढी व हजरत चाँद शाह वलीबाबा दर्गा परिसर विकासासाठी ३७ कोटी २८ लाख रुपये रकमेच्या कामांना मान्यता देण्यात आली आहे.

सन २०२४-२५ या वर्षासाठी कार्यक्रम खर्चाकरिता नियोजन विभागास ९ हजार १९३ कोटी रुपये आणि रोजगार हमी योजना प्रभागासाठी २ हजार २०५ कोटी रुपये नियतव्यय प्रस्तावित आहे.

मराठी भाषा १००. महाराष्ट्राबाहेर मराठी भाषेचे संवर्धन करणाऱ्या मराठी मंडळांना अनुदान देण्यात येईल. मराठी मंडळांच्या इमारती, वास्तू व स्मारकांच्या संवर्धनासाठी आवश्यक निधी उपलब्ध करून दिला जाईल.

गोवा व दिल्लीप्रमाणेच बेळगाव, कर्नाटक येथे मराठी भाषा उपकेंद्र स्थापन केले जाईल त्याकरिता आवश्यक निधी उपलब्ध करून दिला जाईल.

रिद्धपूर, जिल्हा अमरावती येथे मराठी भाषा विद्यापीठ स्थापन करण्यास मान्यता देण्यात आली आहे. 'मंगेश पाडगांवकर कवितेचे गाव' हा उपक्रम वेंगुर्ला, जिल्हा सिंधुदुर्ग येथे राबविण्यात येणार असून मराठी भाषेला अभिजात भाषेचा दर्जा प्राप्त करून घेण्यासाठी विशेष प्रयत्न केले जात आहेत.

मुंबईतील गिरगाव येथे मराठी भाषा भवनाचे काम कालबद्ध पद्धतीने पूर्ण करण्यात येणार आहे.

सन २०२४-२५ या वर्षासाठी कार्यक्रम खर्चाकरिता माहिती तंत्रज्ञान विभागास ९२० कोटी रुपये, माहिती व जनसंपर्क विभाग, विधानमंडळ सचिवालयस प्रत्येकी ५४७ कोटी रुपये आणि मराठी भाषा विभागास ७१ कोटी रुपये नियतव्यय प्रस्तावित आहे.

- जिल्हा वार्षिक योजना २०२४-२५ १०१. सन २०२४-२५ मध्ये जिल्हा वार्षिक योजनेअंतर्गत १८ हजार १६५ कोटी रुपयांचा नियतव्यय प्रस्तावित करण्यात आला आहे. हा नियतव्यय २०२४-२५ मागील वर्षाच्या तुलनेत २० टक्क्यांनी अधिक आहे.
- वार्षिक योजना २०२४-२५ १०२. वार्षिक योजना २०२४-२५ मध्ये कार्यक्रम खर्चासाठी एक लाख ९२ हजार कोटी रुपये नियतव्यय प्रस्तावित करण्यात आला आहे. त्यामध्ये अनुसूचित जाती उपयोजनेच्या १५ हजार ८९३ कोटी रुपये आणि आदिवासी विकास उपयोजनेच्या १५ हजार ३६० कोटी रुपये नियतव्ययाचा समावेश आहे.
- अर्थसंकल्पीय अंदाज २०२४-२५ १०३. सन २०२४-२५ मध्ये एकूण खर्चासाठी ६ लाख ५२२ कोटी रुपयांची तरतूद प्रस्तावित केली आहे. महसूली जमा ४ लाख ९८ हजार ७५८ कोटी रुपये आणि महसूली खर्च ५ लाख ८ हजार ४९२ कोटी रुपये प्रस्तावित केला आहे. परिणामी ९ हजार ७३४ कोटी रुपये महसूली तूट अपेक्षित आहे.
- राजकोषीय तूट १०४. राज्याची राजकोषीय तूट आणि महसूली तूट राजकोषीय उत्तरदायित्व व वित्तीय व्यवस्थापन कायद्याने निश्चित केलेल्या मर्यादेच्या आत ठेवण्यात शासन यशस्वी ठरले आहे. सन २०२४-२५ ची राजकोषीय तूट ९९ हजार २८८ कोटी रुपये आहे.
१०५. राज्याच्या आर्थिक विकासासाठी आणि समाजातील सर्व घटकांच्या कल्याणासाठी शासन सर्वतोपरी प्रयत्न करेल, याची खात्री मी देतो. सन २०२४-२५ वर्षाच्या अंतरिम अर्थसंकल्पास मंजुरी द्यावी, अशी विनंती सदनाला करतो.

जय हिंद ! जय महाराष्ट्र !! जय मराठी भाषा !!!